

تحلیلی رده‌شناختی بر فرآیند هماهنگی ممیزه گردی در گونه‌های ترکی رزن، تبریز و استانبولی در چارچوب رده‌شناسی کرن

محمد علی جعفری^۱

مهین ناز میردهقان^{*۲}

شهرام نقشبندی^۳

چکیده

هدف مقاله حاضر، راستی‌آزمایی طبقه‌بندی‌های شش‌گانه کرن و وجود یا عدم وجود تقارن در هماهنگی گردی در گونه‌های ترکی رزن، تبریز و استانبولی می‌باشد. در این پژوهش به دو پرسش اساسی پاسخ داده می‌شود: ۱. آیا گونه‌های مورد بحث در طبقه‌بندی‌های مذکور جای می‌گیرند و یا تحلیل رده‌شناختی این گونه‌ها مستلزم بازنگری و افزودن طبقاتی جدید است؟ ۲. آیا هماهنگی گردی در گونه‌های مذکور به صورت متقارن می‌باشد؟ نتایج نشان می‌دهد که با وجود قرابت بسیاری که این گونه‌ها در حوزه‌های نحوی، صرفی و... دارند، در حوزه واجی، این سه گونه در فرآیند هماهنگی گردی در سه طبقه‌زبانی فرضی **A, B, C** قرار می‌گیرند و فقط گونه رزن دارای تقارن کامل در انتقال ممیزه گردی می‌باشد.

کلید واژه: رده‌شناسی، ترکی رزن، ترکی تبریز، ترکی استانبولی، رده‌شناسی کرن

۱- گروه زبان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات قم، دانشگاه آزاد اسلامی، mapjafari@yahoo.com |

واحد قم، ایران

۲- دانشیار زبان‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی (نویسنده مسئول) M_Mirdehghan@sbu.ac.ir |

۳- استادیار زبان‌شناسی، دانشگاه سمنان naqshbandi@semnan.ac.ir |

۱- مقدمه

پژوهش حاضر به بررسی تئوری ارائه شده از سوی کرن (۱۹۶۹؛ ارائه شده بر مبنای بررسی رده‌شناختی بیش از بیست گونه ترکی) با عنوان رده‌شناسی کرن^۱ در فرآیند هماهنگی ممیزه گردی در گونه‌های ترکی رزن، تبریز و استانبولی می‌پردازد تا از این طریق بتواند جایگاه زبانی و یا طبقه زبانی این گونه‌ها را در چارچوب این رده‌شناسی بررسی و تعیین نماید.^۲ این پژوهش به دنبال راستی‌آزمایی رده‌شناسی مذکور می‌باشد. نکته‌ای که حائز اهمیت است، به نظر می‌رسد طبقه‌بندی‌های ارائه شده از سوی کرن که بیش از بیست گونه ترکی^۳ در آن بررسی گردیده‌اند، در مورد تمامی گونه‌های ترکی صدق نمی‌نماید. آن گونه که پیداست، بررسی هماهنگی ممیزه‌گردی در گونه‌های مورد بحث که یکی از رایج‌ترین فرآیندهای هماهنگی واکه‌ای در گونه‌های ترکی می‌باشد، کاملاً منطبق بر انواع طبقه‌بندی کرن نمی‌باشد. با این فرض، پژوهشگر به دنبال پاسخ به دو پرسش اساسی در این مقاله می‌باشد: ۱. آیا گونه‌های ترکی رزن، تبریز و استانبولی در طبقه‌بندی‌های رده‌شناختی کرن (۱۹۶۹) جای می‌گیرند و یا اینکه باید طبقات دیگری را نیز به انواع این طبقه‌بندی اضافه نمود؟ ۲. آیا هماهنگی ممیزه گردی در گونه‌های مذکور به صورت متقارن می‌باشد؟

۲- پیشینه پژوهش

تا لحظه تحریر این مقاله، پژوهش‌های فراوانی در زمینه گویشی صورت پذیرفته است. گونه‌های متنوع زبان ترکی نیز از این قاعده مستثنی نبوده است و به انحاء مختلف مورد بررسی و تفحص قرار گرفته‌اند که در ذیل به برخی از آنها فهرست‌وار اشاره می‌گردد:

کرد زعفرانلو و رنگین کمان (۱۳۸۸)، مرادی (۱۳۸۰)، جراحی (۱۳۷۹)، مظلومی (۱۳۷۹)، صادقی نیارکی (۱۳۷۵)، محجوبی (۱۳۷۵)، عباسچی (۱۳۷۷)، جعفری (۱۳۷۴)، حسابگر (۱۳۷۱)، محمد نژادشلی (۱۳۸۰)، رضی‌نژاد (۱۳۸۱)، قربانزاده کلانپایی (۱۳۸۱)، هاشمی‌بنی (۱۳۷۹)، اژدرزاده (۱۳۸۲)، حیدری مزرعه جهان (۱۳۸۱). ذکر این نکته ضروری است که پژوهش‌های نامبرده در حوزه‌های متنوع از جمله واژگانی، آوایی، واجی، نحوی و صرفی در گونه‌های ترکی صورت پذیرفته است و هیچ یک از آنها در زمینه مورد نظر تفحصی نداشته‌اند. البته در زمینه هماهنگی واکه‌ای منابع خارجی معتبری همانند لده فوگد (۱۹۷۵)، گوسن هاون و یاکوبز (۲۰۰۵)، اسلوت و دیگران (۱۹۷۸)، کنستوویچ (۱۹۹۴) که می‌توان برای تبیین و فراگیری هرچه بهتر فرآیند هماهنگی واکه‌ای به آنها رجوع نمود.

شهرستان رزن در مرکزیت روستاهایی نظیر درجین، کاج، سوزن، کرفس، دمق، شاهنجرین و ... که همگی ترک زبان می‌باشند، قرار دارد. (جعفری، ۱۳۸۱: ۵)

1. Korn's Typology

۲. در پژوهش جعفری - میردهقان (۱۳۹۶) که در چارچوب رده‌شناسی همگانی‌های گرینبرگ در حوزه‌های صرفی و ترتیب واژه در مورد این سه گونه صورت پذیرفته است، هر سه گونه در یک طبقه زبانی قرار می‌گیرند.

3. Turkic

از قسمت‌های مهم بخش رزن، شهرک رزن می‌باشد که در راه شوسه قزوین واقع شده و مشتمل بر ادارات می‌باشد (صابری‌همدانی، ۱۳۷۵: ۵۳).

تا آنجایی که پژوهشگر بررسی نموده است، تنها پژوهشی که در راستای بررسی تئوری ارائه شده از سوی کرن (۱۹۶۹) در فرآیند هماهنگی ممیزه گردی در گونه‌های ترکی در خارج صورت پذیرفته است پژوهش کان (۱۹۹۵) می‌باشد که البته این پژوهش گونه‌های آلتایی^۱ و زیر شاخه‌های ترکی آن همانند گونه مانگولیا^۲ و تانگوسینگ^۳ و... به غیر از گونه‌های مذکور، مورد مطالعه قرار داده است.

شهر تبریز مرکز استان آذربایجان شرقی می‌باشد. این شهر، بزرگ‌ترین شهر منطقه شمال غرب ایران است. در سال ۱۳۹۵ خورشیدی، جمعیت تبریز بالغ بر ۱,۵۵۸,۶۹۳ نفر بوده است. اکثریت ساکنان تبریز آذربایجانی بوده و به زبان ترکی آذربایجانی با لهجه تبریزی سخن می‌گویند؛ البته برخی اسناد تاریخی نشان می‌دهد که تا سده یازدهم هجری، زبان آذری - شاخه‌ای از زبان‌های ایرانی - در این شهر تکلم می‌شده است (ویکی‌پدیا).

ترکیه شش همسایه آسیایی و دو همسایه اروپایی دارد. ترکیه در شرق با کشورهای (ایران و آذربایجان)؛ نخجوان (ارمنستان و گرجستان)؛ در جنوب شرقی با (عراق و سوریه) و در شمال غربی (بخش اروپایی) با (بلغارستان و یونان) همسایه است. زبان رسمی ترکیه، ترکی استانبولی است که در گذشته با خط عربی عثمانی نوشته می‌شد و از زمان تشکیل جمهوری ترکیه توسط آتاترک در سال ۱۳۰۲ هجری شمسی (۱۹۲۳) با خط لاتین نوشته می‌شود. جمعیت ترکیه حدود ۷۷ میلیون نفر (برآورد ۲۰۱۵) می‌باشد. همچنین در ترکیه حدود ۷۰ الی ۷۵ درصد مردم ترک، ۱۸ درصد کرد و ۷ الی ۱۲ درصد را سایر باشندگان قومی ترکیه تشکیل می‌دهند (ویکی‌پدیا).

گونه‌ی ترکی کشور ترکیه بر پایه‌ی گویش آغوز ترکان سلجوقی استوار است (امینی، ۱۳۹۲: ۳۴). شهرستان رزن از توابع استان همدان می‌باشد که از ناحیه شمال و شمال شرقی به استان قزوین از جنوب به شهرستان کبودرآهنگ محدود می‌باشد. در سال ۱۳۹۰، جمعیت شهرستان رزن ۱۱۶۴۳۷ نفر بوده است (ویکی‌پدیا).^۴

1. Altaic
2. Mangolian
3. Tungusic

۴. به دلیل اینکه منبع معتبری برای توضیحات جغرافیایی و جمعیت در سه گونه مورد بحث وجود ندارد، برای این منظور به ناچار از ویکی‌پدیا استفاده گردیده است. البته در مورد گونه رزن صابری‌همدانی (۱۳۷۵) موجود می‌باشد اما اطلاعات آن در این زمینه قدیمی است و نمی‌توان به آن استناد نمود.

۳- چارچوب نظری پژوهش

در طول قرن نوزدهم اساسی‌ترین نوع رده‌شناسی زبانی که اصطلاحاً رده‌شناسی صرفی^۱ نام گرفت به طبقه‌بندی زبان‌ها از طریق ترکیب تکواژها در جهت تولید واژه پرداخت بر این اساس سه نوع رده‌بندی در زبان معرفی گردید. ۱. زبان‌های انفرادی^۲ مانند زبان انگلیسی ۲. زبان‌های پیوندی^۳ مانند زبان ترکی که متشکل از ترکیب تکواژها می‌باشد و در آن هر تکواژ نماینده یک آوا یا بیشتر در واژه می‌باشد. ۳. زبان‌های آمیخته^۴ مانند زبان روسی (کامری، ۱۹۸۸: ۱۴۵).

ذکر این نکته ضروری می‌نماید که علی‌رغم تمایز همگانی‌های زبانی با رده‌شناسی این دو همواره به موازات یکدیگر در طول ادوار تاریخچه زبانی به پیش رفته‌اند و شباهت‌های زبان‌ها و در عین حال رده‌بندی آنان را دنبال کرده‌اند (دبیرمقدم، ۱۳۹۲: ۷).

رده‌شناسی زبانی به‌عنوان زیر مجموعه‌ای از زبان‌شناسی که به دنبال همگانی‌ها می‌باشد به مطالعه و طبقه‌بندی زبان‌ها بر اساس ساختارهای مشابه و متفاوت آنها می‌پردازد (میردهقان و مهمانچیان، ۲۰۱۲: ۳۷۱). رده‌شناسی زبان «مطالعه نظام‌مند تنوع بین زبان‌ها می‌باشد» (کامری، ۲۰۰۱: ۲۵ به نقل از دبیرمقدم، ۱۳۹۲: ۲).

یکی از رایج‌ترین فرآیندهای واجی در زبان همگونی است. نمونه‌ای از همگونی، هماهنگی واکه‌ای^۵ است. یکی از پیش‌نمونه‌های هماهنگی واکه‌ای، هماهنگی واکه‌ای پیشین-پسین در زبان ترکی است. نوع دوم هماهنگی واکه‌ای که در زبان ترکی یافت می‌شود، هماهنگی گردی است (ادن، ۲۰۰۵: ۲۲۸-۲۲۹). هماهنگی واکه‌ای یک پدیده واج شناختی بارز در زبان ترکی است. به‌طوری‌که هرگاه سخن از هماهنگی واکه‌ای در بحث‌های واج‌شناسی پیش می‌آید، به احتمال زیاد زبان ترکی به‌عنوان اولین گزینه در ذهن واج‌شناس تداعی می‌شود (علایی، ۱۳۹۲: ۳۲).

آوانویسی داده‌ها در بخش چهارم مقاله بر اساس جدول ۱ واکه‌ها و جدول ۲، ۳ و ۴ (همخوان‌ها) صورت پذیرفته است. البته لازم به‌ذکر است جدول همخوان‌ها با توجه به افتراقات همخوانی با زبان فارسی ارائه گردیده است و اشتراکات به دلیل انطباق با همخوان‌های زبان فارسی آورده نشده است.

-
1. morphological Typology
 2. isolating
 3. agglutinating
 4. fusional
 5. vowel harmony

جدول ۱: واکه‌های ترکی رزن، تبریز و استانبولی

واکه افراشته پسین گرد	/i/	واکه افراشته پیشین غیر گرد
واکه افراشته پسین خنثی	/y/	واکه افراشته پیشین گرد
واکه‌ی نیمه افراشته‌ی پسین گرد	/e/	واکه نیمه افراشته پیشین غیر گرد
	/ø/	واکه نیمه افراشته پیشین گرد
واکه افتاده پسین غیر گرد	/æ/	واکه‌ی افتاده پیشین غیر گرد

جدول ۲: همخوان‌های متمایز از زبان فارسی در ترکی رزن^۱

انسدادی - کامی - واکنار	/ʃ/	ناسوده - لبی دندانی
ناسوده - کامی	/j/	انسدادی - ملازی - واکنار
سایشی - ملازی - بی‌واک	/ç/	سایشی - ملازی - واکنار
انسدادی - کامی - بی‌واک	/c/	

جدول ۳: همخوان‌های متمایز از زبان فارسی در ترکی تبریز^۲

انسدادی - کامی - واکنار	/ʃ/	انسدادی - کامی - بی‌واک
ناسوده - کامی	/j/	انسدادی - نرمکامی - واکنار
سایشی - ملازی - بی‌واک	/ç/	سایشی - ملازی - واکنار

جدول ۴: همخوان‌های متمایز از زبان فارسی در ترکی استانبولی^۳

انسدادی - کامی - واکنار	/ʃ/	انسدادی - کامی - بی‌واک
ناسوده - کامی	/j/	انسدادی - نرمکامی - واکنار
سایشی - ملازی - بی‌واک	/ç/	انسدادی - نرمکامی - بی‌واک
زنشی - لثوی - واکنار	/r/	ناسوده - نرمکامی - واکنار

۱. در ترکی رزن همخوان ناسوده-لبی دندانی /ʃ/ و همخوان سایشی-لبی دندانی در برخی مواقع واجگونه همدیگرند؛ یعنی تمایز این دو واج در برخی کلمات از بین می‌رود و با هر یک از این دو واج صدای مورد نظر در گونه ترکی رزن تلفظ می‌گردد. البته بسامد تکرار همخوان ناسوده-لبی دندانی بیشتر است. در ترکی تبریز همخوان ناسوده-لبی دندانی به صورت ناسوده - کامی تولید می‌شود. این تفاوت از معادل واژه ترکی مرغ در داده‌های جمع‌آوری شده هر دو گونه به‌دست آمده است. لازم به ذکر است در این موارد دو واجگونه در توزیع تکمیلی نمی‌باشند. آوانویسی واژه مرغ در ترکی رزن و تبریز: *tojuç*، *tojuç*، *tojuç*.
۲. همان‌گونه که از مقایسه دو جدول همخوانی ترکی رزن و تبریز مشاهده می‌گردد واج انسدادی-نرمکامی-واکنار حاضر در گونه ترکی تبریز، در ترکی رزن وجود ندارد و به‌جای آن از واج انسدادی-ملازی-واکنار استفاده می‌گردد.
۳. در ترکی استانبولی بر خلاف دو گونه دیگر علاوه بر واج انسدادی-کامی-بی‌واک، واج انسدادی-نرمکامی-بی‌واک نیز مشاهده می‌گردد. همچنین واج ناسوده-نرمکامی-واکنار نیز در این گونه وجود دارد.

کرن، در بررسی بیش از بیست زبان ترکی، شش نوع نظام هماهنگی گردی ممیز را مشخص می‌نماید. این نظام‌ها با توجه به محدوده واکه‌هایی که ماشه هماهنگی گردی محسوب می‌گردند و انواع واکه‌هایی که نقش واکه هدف را بر عهده دارند، متنوع می‌باشند. از دیدگاه وی، ویژگی تقریباً تمامی زبان‌های ترکی در این است که، نظام واکه‌ای به لحاظ واجی با دو درجه متمایز ارتفاع، در تقابل پسین و تقابل گردی وجود دارد و هماهنگی از چپ به راست عمل می‌نماید. ماهیت رده‌شناسی کرن را می‌توان در نمودار قیاسی ۱ ملاحظه نمود.

واکه(هدف بالقوه)		
	A	I
	o	+/-/~
واکه(ماشه بالقوه)	∅	+/-/~
	u	+/-/~
	y	+/-/~

نمودار ۱: هماهنگی گردی

در نمودار ۱ واکه‌های ماشه بالقوه به صورت عمودی چینش شده‌اند که شامل واکه‌های غیرافراشته و افراشته می‌باشد. واکه‌های هدف بالقوه به صورت افقی چینش گردیده‌اند. (A) نشانه واکه غیرافراشته و (I) نشانه واکه افراشته می‌باشد. علامت (+) نشان دهنده هماهنگی گردی در محدوده مورد نظر می‌باشد و علامت (-) نشان دهنده عدم وقوع هماهنگی گردی در آن محدوده می‌باشد و علامت (~) نشان دهنده وقوع اختیاری هماهنگی گردی است.

۳-۱- رده‌شناسی کرن (۱۹۶۹)

بر اساس نمودار ۱ شش نوع هماهنگی گردی مشخص شده توسط کرن را در نمودارهای (۳-۲) تا (۳-۷) می‌توان ملاحظه نمود.

زبان‌ها: کرکیز، آلتایی^۱

واکه(هدف بالقوه)		
	A	I
	o	+
واکه(ماشه بالقوه)	∅	+
	u	~
	y	+

نمودار ۲: نوع اول (هماهنگی گردی، کرن)

1. Kirkiz, Altai

زبان‌ها: شرا^۱

		(واکه) هدف بالقوه	
		A	I
(واکه) ماشه بالقوه	o	+	~
	ø	+	+
	u	-	+
	y	+	+

نمودار ۳: نوع دوم (هماهنگی گردی، کرن)

زبان‌ها: کزاخ، چولیم تاتار^۲

		(واکه) هدف بالقوه	
		A	I
(واکه) ماشه بالقوه	o	-	+
	ø	+	+
	u	-	+
	y	+	+

نمودار ۴: نوع سوم (هماهنگی گردی، کرن)

زبان‌ها: کیزیل^۳

		(واکه) هدف بالقوه	
		A	I
(واکه) ماشه بالقوه	o	-	-
	ø	+	+
	u	-	+
	y	+	+

نمودار ۵: نوع چهارم (هماهنگی گردی، کرن)

-
1. Shor
 2. Kazakh, Chulym Tatar
 3. Kyzyl

زبان‌ها: کاجین خاکاس^۱

		(واکه) هدف بالقوه	
		A	I
(واکه) ماشه بالقوه	o	-	-
	∅	-	-
	u	-	+
	y	-	+

نمودار ۶: نوع پنجم (هماهنگی گردی، کرن)

زبان‌ها: ترکی، کاراکاس، تووین، ایگور، ازبک

		(واکه) هدف بالقوه	
		A	I
(واکه) ماشه بالقوه	o	-	+
	∅	-	+
	u	-	+
	y	-	+

نمودار ۷: نوع ششم (هماهنگی گردی، کرن)

۳-۲- چکیده نتیجه‌گیری کرن (کرن، ۱۹۶۹: ۱۰۵)

الف: اگر واکه هدف غیرافراشته باشد:

* بیشترین احتمال وقوع هماهنگی گردی زمانی است که واکه ماشه [-پسین] در مقابل واکه [+پسین] باشد.

* احتمال وقوع هماهنگی گردی زمانی که واکه ماشه افراشته باشد بسیار پایین است.

ب: اگر واکه هدف افراشته باشد:

* بیشترین احتمال وقوع هماهنگی گردی زمانی است که واکه ماشه [-پسین] در مقابل واکه [+پسین] باشد.

* احتمال وقوع هماهنگی گردی زمانی که واکه ماشه غیرافراشته باشد بسیار پایین است.

زبان‌های ترکی پیوندی می‌باشند. در ساختار داخلی واژه‌ها، تمامی تکواژهای دستوری (پسوندها) به ترتیب مشخص و ثابتی پس از ریشه می‌آیند. سه تقابل پیشروی زبان، ارتفاع زبان و موقعیت لب ممکن است

به‌طور مستقل سبب متنوع شدن شمار زیادی از تکواژهای ریشه شود. برای نمونه واژه‌های زیر از زبان کرکیز را می‌توان مثال زد: (کرن، ۱۹۶۹: ۹۹).

اسب	گوشت	عبور کردن
at:	it:	yt:
سوزاندن	آتش	برنده‌شدن
øt:	ut:	ot:

۴- روش پژوهش

در پژوهش حاضر داده‌ها از سه گونه مذکور، به روش مصاحبه با گویشوران بومی، ضبط صدا و آوانگاری داده‌ها جمع‌آوری شده است. علاوه بر آن از داده‌های ثبت شده ترکی رزن در جعفری (۱۳۸۱) نیز بهره برده شده است.

در راستای این پژوهش، تحلیل داده‌ها در هر سه گونه رزن، تبریز و استانبولی در راستای طبقه‌بندی‌های ارائه شده در رده‌شناسی کرن انجام می‌پذیرد تا از این طریق نوع طبقه‌بندی‌های مورد بحث از دیدگاه رده‌شناختی کرن معین گردد. در نهایت با این تحلیل به دو پرسش مطرح گردیده در این مقاله مبنی بر تقارن و یا عدم تقارن هماهنگی ممیزه گردی و همچنین تبیین انواع طبقه‌بندی گونه‌های مورد بحث به لحاظ تثبیت یا عدم تثبیت طبقه‌بندی‌های رده‌شناختی کرن، پاسخ داده می‌شود.

۵- تحلیل داده‌ها

۱-۱- بررسی هماهنگی ممیزه گردی در گونه‌های ترکی مورد بررسی بر اساس رده‌شناسی کرن (۱۹۶۹)

در چارچوب بررسی انتقال ممیزه گردی بر اساس نمودارهای (۲) تا (۷) در بخش ۳ که شش نوع هماهنگی گردی توسط کرن در آن تبیین گردیده است به بررسی رده‌شناختی گونه‌های مورد بحث در ممیزه گردی در چارچوب طبقه‌بندی کرن (۱۹۶۹) پرداخته می‌شود. بر این اساس واکه‌هایی که بالقوه می‌توانند به عنوان واکه ماشه ممیزه گردی را انتقال دهند عبارتند از: /o, ø, u, y/ بنابراین با توجه به مبحث طبقه‌بندی کرن واکه‌های مذکور را می‌توان براساس ممیزه ارتفاع در واکه‌های هدف بررسی نمود تا به لحاظ رده‌شناختی جایگاه هر یک از گونه‌های مورد بحث را در چارچوب کرن (۱۹۶۹) نیز مشخص نمود.

۱-۱-۵- بررسی هماهنگی ممیزه گردی در گونه رزن بر اساس رده‌شناسی کرن (۱۹۶۹)
واکه /o/ در صورتی که واکه هدف افراشته و یا غیرافراشته باشد، ممیزه گردی را انتقال می‌دهد.
مثال:

1. jol+um= راه+ -م

2. jol+o= راه+ -ش

همان‌گونه که در مثال بالا ملاحظه می‌گردد واکه هدف در پسوند اول شخص مفرد در (۱) افراشته می‌باشد و واکه هدف در پسوند سوم شخص مفرد در (۲) غیرافراشته می‌باشد؛ در هر دو حالت ممیزه گردی انتقال می‌یابد.

واکه /ø/ در صورت افراشته بودن یا نبودن واکه هدف ممیزه گردی را انتقال می‌دهد.

مثال:

1. ?øv+ym= خانه+آم

2. ?øv+ø= خانه+آش

واکه هدف در پسوند اول شخص مفرد در (۱) افراشته می‌باشد و واکه هدف در پسوند سوم شخص مفرد در (۲) غیرافراشته می‌باشد؛ در هر دو حالت ممیزه گردی انتقال یافته است.

واکه /u/ در صورت افراشته بودن واکه هدف ممیزه گردی را انتقال می‌دهد و در صورتی که واکه هدف غیر افراشته باشد گردی را از واکه /u/ به ارث نمی‌برد.

مثال:

1. bulut+um= ابر+م

2. bulut+a= به+ابر

همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد، واکه /u/ ممیزه گردی را در صورت افراشته بودن واکه هدف انتقال می‌دهد و در غیر این صورت انتقال ممیزه گردی از واکه ماشه به واکه هدف بلاک می‌گردد.

واکه /y/ در صورت افراشته بودن واکه هدف، ممیزه گردی را انتقال می‌دهد و در صورتی که واکه هدف غیر افراشته باشد، ممیزه گردی را از واکه /y/ به ارث نمی‌برد.

مثال:

1. ?yz+ym= صورت+م

2. ?yz+æ= به+صورت

همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد، واکه /y/ ممیزه گردی را در صورت افراشته بودن واکه هدف انتقال می‌دهد و در غیر این صورت انتقال ممیزه گردی از واکه ماشه به واکه هدف بلاک می‌گردد.

با توجه به توضیحات بخش ۳-۱ در چارچوب طبقه‌بندی کرن (۱۹۶۹) نمودار رده‌شناختی زیر را می‌توان برای گونه رزن ارائه نمود:

(واکه)هدف بالقوه

	A'	I
o	+	+
(واکه) ماشه بالقوه ø	+	+
u	-	+
y	-	+

نمودار ۱ هماهنگی ممیزه گردی در واکه‌های گرد پیشین و گرد پسین با واکه هدف در گونه رزن

۱. A نشان واکه غیر افراشته، I نشان واکه افراشته، + نشان انتقال ممیزه گردی، - نشان عدم انتقال ممیزه گردی، ~ نشان دوگانگی در انتقال ممیزه گردی می‌باشد؛ بدین معنی که در این حالت هم انتقال ممیزه گردی انجام می‌پذیرد و هم این انتقال انجام نمی‌پذیرد.

از مقایسه نمودار ۱ مربوط به گونه رزن با نمودارهای شش‌گانه کرن، به این نکته خواهیم رسید که یک نوع دیگر به انواع شش‌گانه طبقه‌بندی کرن در گونه‌های ترکی اضافه می‌گردد.

۵-۱-۲- بررسی هماهنگی ممیزه گردی در گونه تبریز بر اساس رده‌شناسی کرن (۱۹۶۹)

واکه /o/ در صورتی که واکه هدف افراشته باشد، در برخی موارد ممیزه گردی انتقال می‌یابد و در برخی موارد ممیزه گردی انتقال نمی‌یابد.

مثال:

1. jol+um= راه+مَ
2. jol+u= راه+شَ
3. jol+a= به+راه

همان‌گونه که در مثال بالا ملاحظه می‌گردد واکه هدف در پسوند اول شخص مفرد در (۱) و پسوند سوم شخص مفرد در (۲) افراشته می‌باشد؛ در حالی که در اولی ممیزه گردی انتقال می‌یابد اما در دومی ممیزه گردی انتقال نمی‌یابد. و همچنین واکه هدف در (۳) غیرافراشته می‌باشد اما به لحاظ ممیزه گردی واکه ماشه با واکه هدف یکسان نیست؛ یعنی با وجود اینکه واکه ماشه [+گرد] می‌باشد، واکه هدف [-گرد] می‌باشد. بنابراین در صورتی که واکه هدف افراشته باشد، دو حالت انتقال و عدم انتقال ممیزه گردی دیده می‌شود و اگر واکه هدف غیرافراشته باشد یک حالت (عدم انتقال ممیزه گردی) اتفاق می‌افتد.

واکه /ø/ در صورت افراشته بودن واکه هدف ممیزه گردی را انتقال می‌دهد و در صورت غیرافراشته بودن واکه هدف قادر به انتقال ممیزه گردی نمی‌باشد.

مثال:

1. søz+ym= سخن+مَ
2. søz+e= سخن+شَ

همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد، واکه هدف در پسوند اول شخص مفرد در (۱) افراشته می‌باشد و ممیزه گردی را انتقال می‌دهد در صورتی که واکه هدف در پسوند سوم شخص مفرد در (۲) غیرافراشته می‌باشد و از انتقال ممیزه گردی به واکه هدف جلوگیری می‌نماید.

واکه /u/ در صورت افراشته بودن واکه هدف ممیزه گردی را انتقال می‌دهد و در صورتی که واکه هدف غیرافراشته باشد گردی را از واکه /u/ به ارث نمی‌برد.

مثال:

1. bulut+um= ابر+مَ
2. bulut+a= به+ابر

همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد، واکه /u/ ممیزه گردی را در صورت افراشته بودن واکه هدف انتقال می‌دهد و در غیر این صورت انتقال ممیزه گردی از واکه ماشه به واکه هدف بلاک می‌گردد.

واکه /y/ در صورت افراشته بودن واکه هدف، ممیزه گردی را انتقال می‌دهد و در صورتی که واکه هدف غیر افراشته باشد، ممیزه گردی را از واکه /y/ به ارث نمی‌برد.

مثال:

1. ?yv+ym= صورت+مَ
2. ?yz+æ= به+صورت

همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد، واکه /y/ ممیزه گردی را در صورت افراشته بودن واکه هدف (۱) انتقال می‌دهد و در صورت غیرافراشته بودن واکه هدف، انتقال ممیزه گردی از واکه ماشه به واکه هدف بلاک می‌گردد (۲).

با توجه به توضیحات بخش ۳-۱ در چارچوب طبقه‌بندی کرن (۱۹۶۹) نمودار رده‌شناختی زیر را می‌توان برای گونه تبریز ارائه نمود:

(واکه) هدف بالقوه

	A	I
	-	+/-
(واکه) ماشه بالقوه	-	+/-
	-	+
	-	+/-

نمودار ۲ هماهنگی ممیزه گردی در واکه‌های گرد پیشین و گرد پسین با واکه هدف در گونه تبریز

از مقایسه نمودار ۲ مربوط به گونه تبریز با نمودارهای شش‌گانه کرن، به این نکته خواهیم رسید که این نمودار با نوع ششم انواع شش‌گانه طبقه‌بندی کرن در گونه‌های ترکی یکسان می‌باشد با این تفاوت که عملکرد واکه /o/ در این نمودار در همگونی ممیزه گردی با واکه هدف افراشته، متفاوت می‌باشد؛ بدین معنی که هم انتقال ممیزه گردی و هم عدم انتقال آن دیده می‌شود. بنابراین می‌توان نوع دیگری را به انواع شش‌گانه کرن اضافه نمود.

۱-۳-۵- بررسی هماهنگی ممیزه گردی در گونه استانبولی بر اساس رده‌شناسی کرن (۱۹۶۹)
واکه /o/ در صورتی که واکه هدف افراشته باشد، ممیزه گردی انتقال می‌یابد و در صورتی که واکه هدف غیرافراشته باشد، ممیزه گردی انتقال نمی‌یابد.

مثال:

1. jol+um= راه+م

2. jol+a= به+راه

همان‌گونه که در مثال بالا ملاحظه می‌گردد واکه هدف در پسوند اول شخص مفرد در (۱) افراشته می‌باشد. بنابراین ممیزه گردی از واکه ماشه به واکه هدف انتقال می‌یابد اما انتقال ممیزه گردی در پسوند متممی در (۲) که دارای واکه هدف غیرافراشته می‌باشد، بلاک می‌گردد.

واکه /ø/ در صورت افراشته بودن واکه هدف ممیزه گردی را انتقال می‌دهد اما در صورتی که واکه هدف غیرافراشته باشد در انتقال ممیزه گردی ناتوان می‌گردد.

مثال:

1. søz+y= سخن+ش

2. søz+e= به+سخن

واکه هدف در پسوند سوم شخص مفرد در (۱) افراشته می‌باشد و واکه هدف در پسوند متممی در (۲) غیرافراشته می‌باشد؛ در اولی ممیزه گردی انتقال می‌یابد اما در دومی ممیزه گردی منتقل نمی‌گردد. واکه /u/ در صورت افراشته بودن واکه هدف ممیزه گردی را انتقال می‌دهد و در صورتی که واکه هدف غیرافراشته باشد گردی را از واکه /u/ به ارث نمی‌برد.

مثال:

1. bulut+um= ابر+م

2. bulut+a= به + ابر

همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد، واکه /u/ ممیزه گردی را در صورت افراشته بودن واکه هدف انتقال می‌دهد (۱) و در غیر این صورت انتقال ممیزه گردی از واکه ماشه به واکه هدف بلاک می‌گردد (۲). واکه /y/ در صورت افراشته بودن واکه هدف، ممیزه گردی را انتقال می‌دهد و در صورتی که واکه هدف غیرافراشته باشد، ممیزه گردی را از واکه /y/ به ارث نمی‌برد.

مثال:

1. jyz+y= صورت+ش

2. jyz+e= به+صورت

همان‌گونه که در مثال ملاحظه می‌گردد، واکه /y/ ممیزه گردی را در صورت افراشته بودن واکه هدف انتقال می‌دهد (۱) و در غیر این صورت انتقال ممیزه گردی از واکه ماشه به واکه هدف بلاک می‌گردد (۲). با توجه به توضیحات بخش ۳-۱ در چارچوب طبقه‌بندی کرن (۱۹۶۹) نمودار رده‌شناختی زیر را می‌توان برای گونه استانبولی ارائه نمود:

(واکه)هدف بالقوه

		A	I
	o	-	+
(واکه) ماشه بالقوه	∅	-	+
	u	-	+
	y	-	+

نمودار ۳ هماهنگی ممیزه گردی در واکه‌های گرد پیشین و گرد پسین با واکه هدف در گونه استانبولی

از مقایسه نمودار ۳ مربوط به گونه استانبولی با نمودارهای شش‌گانه کرن، به این نتیجه خواهیم رسید که نمودار مذکور دقیقاً منطبق بر نوع ششم انواع شش‌گانه طبقه‌بندی کرن در گونه‌های ترکی می‌باشد. بنابراین از سه گونه رزن، تبریز و استانبولی تنها گونه‌ای که نمودار آن با انواع شش‌گانه کرن (۱۹۶۹) کاملاً یکسان می‌باشد گونه ترکی استانبولی است. با این بررسی رده‌شناختی در گونه‌های مذکور می‌توان دو نوع دیگر به شش‌گانه‌های کرن اضافه نمود.

۶- نتیجه‌گیری

در بررسی هماهنگی ممیزه گردی در بخش تحلیل داده‌های هر سه گونه رزن، تبریز و استانبولی نتایج زیر حاصل گردیده است:

۱. الگوی واکه ماشه افراشته و واکه هدف نیمه‌افراشته ممیزه گردی در هر سه گونه مورد بحث، وجود ندارد.

۲. الگوی واکه ماشه افراشته و واکه هدف افراشته در هر سه گونه منجر به انتقال ممیزه گردی می‌گردد با این استثنا که در گونه تبریز سه حالت از چهار حالت این الگو اختیاری است؛ بدین معنی که در این سه حالت ممیزه گردی در برخی از پسوندها همانند پسوند اول شخص مفرد انتقال می‌یابد اما در پسوند سوم شخص مفرد این ممیزه منتقل نمی‌گردد.

۳. در گونه تبریز بر خلاف گونه رزن و استانبولی در الگوی واکه ماشه نیمه‌افراشته پیشین و واکه هدف نیمه‌افراشته ممیزه گردی انتقال نمی‌یابد.

۴. در گونه تبریز و استانبولی الگوی واکه ماشه نیمه‌افراشته پسین و واکه هدف نیمه‌افراشته وجود ندارد اما این الگو در گونه رزن موجود است و ممیزه گردی در این الگو انتقال می‌یابد. در راستای تبیین روشن و جامع، مطالب عنوان‌شده در بالا را می‌توان به صورت نمودار ۱ ارائه نمود.

	گونه رزن		گونه تبریز		گونه استانبولی	
	واکه هدف					
واکه ماشه	I	A	I	A	I	A
y	+		+/-		+	
u	+		+/-		+	
∅	+	+	+	-	+	-
o	+	+	+/-		+	

نمودار ۱: تبیین تطبیقی هماهنگی ممیزه گردی در چهار واکه گرد موجود در گونه‌های مورد بحث از دیدگاه رده‌شناسی کرن (۱۹۶۹)

در نهایت آنچه که از نمودار ۱ مشخص می‌گردد، می‌تواند در پاسخ به دو پرسش عنوان گردیده به کار رود. در پاسخ به پرسش اول بر اساس نمودار ۱ در میان سه گونه مورد بحث در انتقال ممیزه گردی، فقط گونه رزن دارای تقارن در واکه‌های پیشین و پسین می‌باشد. البته در گونه استانبولی در حالت اول (واکه هدف افراشته باشد) تقارن کاملاً وجود دارد؛ اما در حالت دوم (واکه هدف غیرافراشته باشد) با عدم تقارن روبه‌رو هستیم. در گونه تبریز در هر دو حالت با عدم تقارن روبه‌رو می‌باشیم. در پاسخ به پرسش دوم، همان گونه که در تحلیل داده‌ها مشاهده می‌گردد فقط گونه استانبولی منطبق بر یکی از طبقه‌بندی‌های ارائه شده از سوی

کرن (۱۹۶۹) می‌باشد و دو گونه رزن و تبریز با هیچ یک از طبقه‌بندی‌های مذکور به‌صورت کامل انطباق ندارند و هر یک دارای طبقه‌بندی متفاوت از یکدیگر می‌باشند. ذکر این نکته ضروری می‌نماید که علی‌رغم اینکه در پژوهش جعفری-میردهقان (۱۳۹۶) سه گونه مورد بحث از دیدگاه رده‌شناختی همگانی‌های گرینبرگ در یک طبقه زبانی قرار می‌گیرند، اما از دیدگاه رده‌شناسی کرن (۱۹۶۹) در فرآیند واجی (هماهنگی ممیزه گردی) در سه طبقه فرضی A, B, C قرار می‌گیرند.

منابع

- اژدرزاده، مسعود (۱۳۸۲)، بررسی فرآیند ترکیب با مرکب‌سازی در واژه‌سازی زبان ترکی آذری در چهارچوب اصل لیبر درباره ساخت موضوعی، کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه تهران.
- امینی، رضا (۱۳۹۲)، «دوگان‌سازی در زبان ترکی»، دوماهنامه‌ی علمی-پژوهشی جستارهای زبانی، تهران: دانشگاه تربیت مدرس، د ۵. ش ۳. (پیاپی ۱۹)، ۲۷-۵۴.
- جراحی، بابک (۱۳۷۹)، آرایش سازه‌ها در زبان ترکی آذری، کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- جعفری، بنی اردلان (۱۳۷۴)، بررسی ساختمان صرفی اجزاء کلام در گویش ترکی بهار (همدان) و مقایسه آن با زبان ترکی آذری، کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- جعفری، محمدعلی (۱۳۸۱)، بررسی ساختمان فعل در گویش ترکی رزن. پایان نامه ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه آزاد تهران مرکز، مرکز تحصیلات تکمیلی.
- جعفری، محمدعلی؛ میردهقان، مهین ناز (۱۳۹۶)، «بررسی مقابله‌ای رده‌شناختی همگانی‌های گرینبرگ در گونه‌های ترکی رزن، تبریز و استانبولی»، تهران: دانشگاه تربیت مدرس، مجله جستارهای زبانی، (در دست چاپ).
- حسابگر، حسن (۱۳۷۱)، نظام آوایی زبان ترکی آذری، کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- حیدری مزرعه جهان، عبدالحسین، (۱۳۸۱). تجزیه و تحلیل فرآیندهای همگونی زبان ترکی آذری بر اساس واج‌شناسی خود واحد، کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه علامه طباطبایی.
- دبیر مقدم، محمد (۱۳۹۲)، رده‌شناسی زبان‌های ایرانی، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت) مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی، جلد اول.
- رضی‌نژاد، محمد (۱۳۸۱)، واج‌شناسی گویش ترکی مشکین‌شهر بر پایه نظریه خود واحد، کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه تهران.
- صابری‌همدانی، احمد (۱۳۷۵). تاریخ مفصل همدان، (جلد اول)، چاپ حدیث تهران.
- صادقی نیارکی، عبدالله (۱۳۷۵)، وندهای تصریفی و اشتقاقی ترکی با تکیه بر گویش نیارکی، پایان نامه کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.

- عباسچی، ساحل (۱۳۷۷)، بررسی و طبقه‌بندی تکواژه‌های مقید ترکی آذری، پایان نامه کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- علایی، بهلول (۱۳۹۲)، «بررسی فرآیند هماهنگی واکه ای در زبان ترکی آذری منطقه مغان از دیدگاه واج‌شناسی خود واحد»، اصفهان: مجله پژوهش‌های زبان‌شناسی، سال پنجم، ش ۱، ۳۱-۴۸.
- قربانزاده کلانپایی، عیسی (۱۳۸۱)، بررسی مقایسه‌ای واژگان زبان ترکی استانبولی و آذری، پایان نامه کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- کرد زعفرانلو کامپوزیا، عالیه و رنگین کمان، فرانک (۱۳۸۸)، «بررسی واج‌شناختی زبان ترکی گونه زنجان»، مجله علم و فناوری، جلد هشتم، ش ۱ و ۲، ۷۰-۵۸.
- محجوبی، شهراد (۱۳۷۵)، بررسی مقایسه‌ای واژگان در لهجه‌های ترکی آذری خلخال و آستارا از دیدگاه زبان‌شناسی، پایان نامه کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- محمدنژادشیلی، شمسی (۱۳۸۰)، بررسی اسم مرکب و مشتق در زبان ترکی آذری، کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه تربیت مدرس.
- مرادی، بهمن (۱۳۸۰)، مقایسه لهجه نقده با لهجه تبریز (دو گونه ترکی آذری)، پایان نامه کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- مظلومی، علیرضا (۱۳۷۹)، مقایسه آوایی و واژگانی گونه‌های ترکی چاپاره و تبریز، پایان نامه کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- هاشمی‌بنی، رضا (۱۳۷۹)، توصیف زبان‌شناختی گویش ترکی بن، پایان نامه کارشناسی‌ارشد زبان‌شناسی همگانی، دانشگاه اصفهان.
- Comrie, Bernard. (1988), "Linguistic Typology." California: Los Angeles, University of Southern California, Department of Linguistics. 17: 145-159
- Gussenhoven, C. & Jacobs, H. (2005), *Understanding Phonology*. London: Hodder Arnold.
- <https://fa.wikipedia.org/wiki>
- Kenstovicz, M. (1994), *Phonology in Generative Grammar*. Oxford: Blackwell.
- Ladefoged, P. (1975), *A Course in Phonetics*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Mirdehghan, M. & Mehmanchian, Sh. (2012), "The Word Order in Saravi Dialect and Spoken Language: A Typological Comparative Study." *Iranian Studies*, volume 45, number
- Odden, David. (2005), *Introducing Phonology*. New York: Cambridge University Press.
- Sloat, C., Taylor, S. H., & Hoard, J. E. (1978), *Introduction to Phonology*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-hall.